

УДК 341.231.14:355.01

DOI: <https://doi.org/10.33098/3083-726X.2026.1.33.84-91>

ПРАВО НА ВІДСТУП ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Андрухів Олег*

*професор кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького, доктор юридичних наук, професор, ЗВО «Університет Короля Данила» (м. Івано-Франківськ, Україна) ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4871-0143>

У статті досліджено право держави на відступ від зобов'язань у сфері прав людини під час війни як винятковий міжнародно-правовий та конституційно-правовий механізм, що застосовується в умовах надзвичайної суспільної небезпеки. Обґрунтовано, що дерогація не означає скасування прав людини або звільнення держави від обов'язку діяти в межах права, а є спеціальним режимом тимчасового, пропорційного й контрольованого звуження окремих гарантій. Основну увагу зосереджено на положеннях статті 15 Європейської конвенції з прав людини, статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, статті 64 Конституції України та Законі України «Про правовий режим воєнного стану», які формують нормативну основу допустимого відступу від окремих зобов'язань у кризових умовах. Визначено ключові критерії правомірності дерогації, серед яких наявність війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, суворі необхідність заходів, їх пропорційність, тимчасовість, недискримінаційність, несуперечність іншим міжнародним зобов'язанням держави та належна міжнародна нотифікація. Розмежовано дерогацію, звичайні обмеження прав і конституційні обмеження, що вводяться у зв'язку з воєнним станом. Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини у справах *Lawless v. Ireland*, *Brannigan and McBride v. the United Kingdom*, *Aksoy v. Turkey*, *A. and Others v. the United Kingdom*, *Mehmet Hasan Altan v. Turkey* та *Şahin Alpay v. Turkey*, яка сформувала стандарти оцінки допустимості надзвичайних заходів. Підкреслено, що навіть в умовах війни держава не отримує необмеженої свободи розсуду, оскільки дерогація підлягає як міжнародному, так і національному правовому контролю. Окремо акцентовано на значенні недерогованого ядра прав людини, яке не може бути обмежене за жодних обставин, а також на взаємодії міжнародного права прав людини з міжнародним гуманітарним правом. Доведено, що для України питання дерогації має особливу актуальність у зв'язку з повномасштабною війною, запровадженням воєнного стану та необхідністю постійного перегляду обсягу обмежень відповідно до реальної безпекової ситуації. Зроблено висновок, що правомірна дерогація можлива лише за умови збереження верховенства права, ефективного судового захисту, парламентського та міжнародного контролю, а також узгодженості надзвичайних заходів із міжнародним гуманітарним правом.

Ключові слова: дерогація, права людини, воєнний стан, Європейська конвенція з прав людини, Європейський суд з прав людини, міжнародне гуманітарне право, верховенство права.

© Андрухів О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Андрухів О. Право на відступ від зобов'язань у сфері прав людини під час війни. *Art of Justice*. Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2026. Вип. 1 (33). С. 84-91. DOI: <https://doi.org/10.33098/3083-726X.2026.1.33.84-91>

Постановка проблеми

Повномасштабна війна актуалізувала одну з найскладніших проблем сучасного публічного права – межі допустимого відступу держави від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини за умов, коли сама держава і суспільство перебувають під екзистенційною загрозою. У мирний час гарантії прав людини функціонують у відносно стабільному правовому середовищі, у якому держава має можливість застосовувати звичайні механізми обмеження прав, передбачені Конституцією, міжнародними договорами та законами. Натомість війна створює ситуацію якісно іншого типу: небезпека охоплює не лише окремі сфери суспільного життя, а й саму здатність держави забезпечувати безпеку населення,

територіальну цілісність, функціонування органів влади, правосуддя, критичної інфраструктури та публічного управління.

Саме для таких виняткових обставин міжнародне право прав людини передбачає інститут дерогації. Стаття 15 Європейської конвенції з прав людини¹ та стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права² не скасовують правовий порядок у надзвичайній ситуації, а навпаки створюють спеціальний режим контрольованого, виняткового і тимчасового звуження окремих гарантій. Тому дерогація не може тлумачитися як «карт-бланш» для держави. Її допустимість залежить від наявності війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, від дотримання принципу суворості, необхідності, пропорційності та від несуперечності іншим міжнародним зобов'язанням, насамперед нормам міжнародного гуманітарного права.

Для України ця проблематика має не лише теоретичне, а й безпосередньо прикладне значення. Після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації Україна запровадила воєнний стан, повідомила про відступ від окремих зобов'язань за Конвенцією та Пактом, а згодом неодноразово уточнювала і коригувала обсяг такого відступу³. Окреме значення має те, що у 2024 році Україна повідомила про суттєве звуження переліку дерогаційних заходів, що свідчить про потребу постійного перегляду обмежень, а не їх механічного продовження на весь період війни.

Наукова проблема полягає в тому, що дерогація часто сприймається як технічний наслідок воєнного стану, хоча насправді вона має самостійну юридичну природу і потребує окремої перевірки за міжнародними та конституційними критеріями. Важливо відмежувати законні виняткові заходи від надмірного втручання у права людини, визначити межі дискреції держави, окреслити коло прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин, а також з'ясувати, як під час міжнародного збройного конфлікту співвідносяться міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика дерогації прав людини розглядається сучасною юридичною наукою не як виняток із принципу верховенства права, а як спеціальний правовий механізм збереження балансу між безпекою держави та гарантіями індивідуальних прав. У працях Н. Бааджи (Бааджи, 2023), В. Бочкового (Бочковий, 2025) та А. Марущак (Марущак, 2022) простежується спільний підхід, відповідно до якого правомірність відступу від зобов'язань у сфері прав людини залежить не лише від формального факту надзвичайної ситуації, а й від дотримання критеріїв необхідності, пропорційності, тимчасовості та недискримінаційності. Важливою тенденцією є посилення уваги до практики Європейського суду з прав людини як основного джерела тлумачення меж допустимої дерогації, особливо в контексті застосування статті 15 Конвенції.

Наукові праці українських дослідників слушно відмежовують дерогацію від звичайних обмежень прав людини. Якщо звичайні обмеження прав можуть застосовуватися в демократичному суспільстві постійно і мають загальний регулятивний характер, то дерогація можлива лише за умов, коли виникає надзвичайна загроза життю нації. У цьому сенсі дерогація є не ширшим, а навпаки вужчим і суворіше контрольованим правовим механізмом. Її особливість полягає в тому, що держава тимчасово відступає не від цінності

¹ Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: <https://share.google/InSPQSSq6nnLj4x1U>

³ General comment No. 29: States of emergency (Article 4) / Human Rights Committee. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11. 31 August 2001. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/451555?v=pdf>

прав людини, а від окремих міжнародно-правових зобов'язань щодо способу їх гарантування.

У міжнародній практиці важливе значення має Загальний коментар № 29 Комітету ООН з прав людини, у якому наголошено, що стаття 4 Пакту має винятковий характер, а заходи дерогації повинні бути обмежені гостротою ситуації. Практика ЄСПЛ у справах *Lawless v. Ireland*, *Brannigan and McBride v. the United Kingdom*, *Aksoy v. Turkey*, *A. and Others v. the United Kingdom*, *Mehmet Hasan Altan v. Turkey* та *Şahin Alpay v. Turkey* демонструє, що Суд визнає за державами певну свободу розсуду у визначенні наявності надзвичайної ситуації, але водночас перевіряє, чи були конкретні заходи суворо необхідними, пропорційними та забезпеченими процесуальними гарантіями.

Попри наявність вагомих наукових напрацювань, недостатньо дослідженням залишається питання поєднання трьох площин дерогації: міжнародно-правової, конституційної та гуманітарно-правової. Саме війна в Україні показала, що дерогація не може аналізуватися лише через призму Конвенції або Пакту. Вона одночасно пов'язана зі статтею 64 Конституції України, законодавством про воєнний стан, практикою національних судів, обов'язком держави повідомляти міжнародні органи та нормами міжнародного гуманітарного права, які діють у період збройного конфлікту.

Мета статті

Мета статті полягає у з'ясуванні міжнародно-правових та національно-правових меж реалізації права держави на відступ від зобов'язань у сфері прав людини під час війни, а також у визначенні критеріїв, за якими такий відступ залишається сумісним із принципом верховенства права, міжнародним гуманітарним правом і конституційним ладом України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Право на відступ від зобов'язань у сфері прав людини під час війни слід розглядати не як форму скасування правового порядку, а як спеціальний і винятковий юридичний механізм, що функціонує лише в умовах війни або іншої надзвичайної суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації. У цьому сенсі дерогація є складовою ширшої системи допустимих обмежень прав людини, проте вона не тотожна звичайним конвенційним чи конституційним обмеженням (Бочковой, 2025). Якщо звичайні обмеження є постійно передбаченими правом інструментами регулювання у демократичному суспільстві, наприклад, для захисту громадського порядку, здоров'я, прав інших осіб або національної безпеки, то дерогація означає саме тимчасовий відступ держави від частини міжнародних зобов'язань у зв'язку з винятковими обставинами (Бочковой, 2025).

Нормативну основу дерогації формують насамперед стаття 15 Європейської конвенції з прав людини та стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Обидві норми виходять із подібної логіки: держава може вжити заходів, що відступають від її зобов'язань, лише під час війни або іншої надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації, і лише в обсязі, якого суворо вимагає гострота становища (Посібник, 2025). Водночас між цими актами є певні відмінності. Пакт містить ширше формулювання недерогованих прав, а також прямо забороняє дискримінаційні дерогаційні заходи за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або соціального походження. Конвенція, зі свого боку, має розвинений механізм судового контролю через ЄСПЛ, що робить її особливо значущою для оцінки дій держави в європейському правовому просторі.

Для українського правопорядку інститут дерогації має конституційний вимір. Так, ст. 64 Конституції України встановлює загальне правило неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод, але водночас передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження із зазначенням строку їх дії¹. Та сама норма містить перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Це означає, що міжнародно-правова дерогація не може існувати поза національною конституційною рамкою. Вона повинна бути юридично оформлена, мати визначені межі, бути пов'язаною з конкретним правовим режимом і підлягати контролю з боку судів, парламенту та суспільства.

Ключовою умовою дерогації є наявність війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації. У практиці ЄСПЛ ця категорія тлумачиться як виняткова кризова ситуація, яка зачіпає все населення або значну його частину та становить загрозу організованому життю суспільства. У справі *Lawless v. Ireland* Суд сформулював ранній підхід до розуміння такої загрози, визнавши, що надзвичайна ситуація повинна бути реальною або неминучою, впливати на всю націю та мати такий масштаб, що звичайні заходи були б недостатніми (*Case of Lawless v. Ireland*, 1961). Для України повномасштабна збройна агресія, окупація частини територій, ракетні удари по цивільній інфраструктурі, масове переміщення населення та потреба в оборонній мобілізації очевидно утворюють контекст, у якому критерій загрози життю нації має належне фактичне підґрунтя.

Однак наявність війни ще не означає автоматичної правомірності будь-якого обмеження. Другим базовим критерієм є суворості необхідності заходів. Держава повинна довести, що конкретний захід справді потрібний для реагування на кризу, а не є зручним інструментом адміністративного спрощення або політичного контролю. У справі *Brannigan and McBride v. the United Kingdom* ЄСПЛ визнав певні надзвичайні заходи допустимими, однак звернув увагу на наявність процедурних гарантій і спеціальних механізмів перегляду (*Brannigan and McBride v. the United Kingdom*, 1993). Натомість у справі *Aksoy v. Turkey* Суд дійшов висновку, що надмірно тривале утримання особи без судового контролю не відповідало вимозі суворості необхідності (*Aksoy v. Turkey*, 1996). Отже, дерогація не усуває обов'язку держави забезпечувати мінімальні гарантії від свавілля.

Третім критерієм є пропорційність. Вона означає, що захід має бути не лише корисним для досягнення безпекової мети, а й співмірним із втручанням у право людини. Пропорційність передбачає перевірку кількох питань: чи існує легітимна мета; чи здатний обраний захід її досягти; чи не існує менш обтяжливого засобу; чи не є шкода для прав людини надмірною порівняно з очікуваним суспільним результатом. У воєнний час ця перевірка не втрачає значення, а навпаки стає особливо важливою, бо саме в кризі ризик надмірної концентрації влади є найбільшим.

Четвертим критерієм є тимчасовість. Дерогаційні заходи не можуть перетворюватися на постійну модель управління. Їх дія повинна бути обмежена строком воєнного або надзвичайного стану, а також фактичною потребою в кожному конкретному заході. Якщо певна територія, сфера суспільних відносин або тип обмеження вже не потребують надзвичайного режиму, держава повинна звзити або припинити відповідне втручання. Саме тому важливим є регулярний перегляд дерогаційних повідомлень, парламентський контроль, судова перевірка та публічна аргументація продовження обмежень.

¹ Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

П'ятим критерієм є недискримінаційність. Надзвичайні заходи не можуть бути спрямовані на вибіркове обмеження прав окремих груп за ознаками, що не мають об'єктивного зв'язку з безпековою ситуацією (Марущак, 2022). Умови війни можуть вимагати диференційованого правового режиму для військовослужбовців, осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, внутрішньо переміщених осіб або осіб, пов'язаних із безпековими ризиками. Однак така диференціація має ґрунтуватися на правових критеріях і не перетворюватися на дискримінаційне поводження.

Шостим критерієм є несуперечність іншим міжнародним зобов'язанням держави. У період міжнародного збройного конфлікту це положення має особливе значення, оскільки міжнародне право прав людини діє паралельно з міжнародним гуманітарним правом. Дерогація від окремих гарантій за Конвенцією або Пактом не може виправдати порушення норм гуманітарного права, зокрема правил щодо захисту цивільного населення, поводження з військовополоненими, заборони катувань, принципів розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів у воєнних діях. Міжнародне гуманітарне право в цьому аспекті виконує функцію зовнішнього нормативного обмежувача державного розсуду.

Сьомим критерієм є належна міжнародна нотифікація. Стаття 15 Конвенції вимагає інформування Генерального секретаря Ради Європи про вжиті заходи та причини їх запровадження, а стаття 4 Пакту передбачає повідомлення Генерального секретаря ООН (Посібник, 2025). Нотифікація має не формальне, а сутнісне значення. Вона забезпечує прозорість дій держави, створює підстави для міжнародного контролю, дає іншим державам і міжнародним органам можливість оцінити відповідність заходів вимогам права. Недостатньо просто повідомити про воєнний стан. Держава повинна конкретизувати, від яких саме зобов'язань вона відступає, у зв'язку з якими заходами, на який період і з яких причин.

Практика України після 24 лютого 2022 року демонструє складність дерогації в умовах тривалої війни. З одного боку, воєнний стан і повномасштабна агресія створили об'єктивні підстави для відступу від окремих міжнародних зобов'язань. З іншого боку, тривалість війни зумовила потребу не лише продовжувати відповідні повідомлення, а й періодично уточнювати їх зміст. Повідомлення про суттєве зменшення обсягу дерогацій у 2024 році має важливе правове значення, оскільки підтверджує, що дерогація не є одномоментним актом, який автоматично діє до завершення війни, а є динамічним правовим режимом, що повинен адаптуватися до реального рівня небезпеки.

Окремого аналізу потребує недероговане ядро прав людини. Конвенція не допускає відступу від права на життя, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, від заборони катувань, рабства і покарання без закону. Пакт формулює це ядро ширше, включаючи, зокрема, свободу думки, совісті і релігії, право на визнання правосуб'єктності, заборону ув'язнення лише через неможливість виконати договірне зобов'язання. Конституція України також містить перелік прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Це свідчить, що навіть у найтяжчих умовах існує нормативний мінімум людської гідності, який не може бути предметом політичного торгу або безпекової доцільності.

Важливим є також питання судового контролю. Дерогація не може означати припинення доступу до правосуддя або усунення судів від оцінки дій органів влади. Навпаки, судовий контроль є одним із головних запобіжників від свавілля в умовах концентрації владних повноважень. У справах *Mehmet Hasan Altan v. Turkey* (*Mehmet Hasan Altan v. Turkey*, 2018) та *Şahin Alpay v. Turkey* (*Şahin Alpay v. Turkey*, 2018) ЄСПЛ наголосив, що навіть

після спроби державного перевороту й оголошення надзвичайного стану держава повинна забезпечити наявність належних правових гарантій, а посилення на дерогацію не усуває обов'язку довести необхідність конкретного втручання. Цей підхід є важливим для України, оскільки воєнний стан не повинен нівелювати право особи на ефективний засіб юридичного захисту.

У практичній площині українська модель дерогації повинна будуватися на кількох правилах. По-перше, обмеження мають бути максимально конкретизованими, а не сформульованими як загальна можливість втручання. По-друге, кожне продовження воєнного стану повинно супроводжуватися оцінкою того, які обмеження зберігають необхідність, а які можуть бути звужені або скасовані. По-третє, територіальні та функціональні межі обмежень мають відповідати реальній ситуації. По-четверте, суди повинні зберігати можливість перевіряти не лише формальну законність заходу, а і його пропорційність. По-п'яте, органи влади мають забезпечувати прозору комунікацію з суспільством щодо причин і меж дерогаційних заходів.

Варто також звернути увагу на небезпеку нормалізації надзвичайного режиму. Тривала війна може поступово формувати звичку до обмежень як до повсякденної управлінської практики. Проте правова держава повинна діяти навпаки: що довше триває надзвичайний стан, то ретельнішою має бути перевірка необхідності кожного обмеження. У демократичному правопорядку війна не скасовує обов'язку влади пояснювати, обґрунтовувати і переглядати свої рішення. Саме в цьому полягає принципова відмінність правомірної дерогації від авторитарного використання надзвичайної ситуації.

Висновки

Отже, право на відступ від зобов'язань у сфері прав людини під час війни є не формою скасування прав, а винятковим правовим механізмом, покликаним забезпечити виживання держави і суспільства без руйнування самої ідеї правового порядку. Його правомірність залежить від сукупності матеріальних і процедурних критеріїв, зокрема реальності загрози життю нації, суворості необхідності заходів, їх пропорційності, часової обмеженості, недискримінаційності, сумісності з іншими міжнародними зобов'язаннями та належної нотифікації.

Дерогація повинна бути чітко відмежована від звичайних обмежень прав людини. Звичайні обмеження є елементом нормального функціонування демократичного суспільства, тоді як дерогація можлива лише в умовах виняткової кризи. Сам факт запровадження воєнного стану не легітимує автоматично будь-яке втручання у права людини, оскільки кожен захід має окремо відповідати критеріям суворості необхідності та пропорційності.

Недероговане ядро прав людини становить межу, яку держава не може перетинати навіть під час війни. Його зміст формується Конвенцією, Пактом, Конституцією України та загальними принципами людської гідності. Саме це ядро гарантує, що надзвичайний режим не перетворюється на правовий вакуум і не руйнує фундаментальних засад правової держави.

Міжнародне гуманітарне право не відступає на другий план у період дерогації, а виступає ключовим нормативним коректором дій держави. Під час міжнародного збройного конфлікту дерогація від окремих зобов'язань у сфері прав людини не може виправдовувати порушення гуманітарно-правових стандартів. Навпаки, саме взаємодія міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права визначає допустимі межі державного розсуду.

Український досвід засвідчує, що дерогація може застосовуватися в межах конституційної моделі та під міжнародним контролем. Водночас тривалість війни робить особливо важливими регулярний перегляд обмежень, збереження ефективного судового захисту, парламентський контроль і поступове звуження сфери надзвичайних заходів щоразу, коли цього дозволяє безпекова ситуація.

Перспективи подальших наукових розвідок

Перспективним напрямом подальших досліджень є поглиблений аналіз української практики застосування дерогаційних механізмів у період воєнного стану з урахуванням динаміки офіційних повідомлень про відступ від міжнародних зобов'язань. Окремої уваги потребує дослідження співвідношення статті 15 Європейської конвенції з прав людини, статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та норм міжнародного гуманітарного права в умовах міжнародного збройного конфлікту. Доцільним є також вивчення судової практики національних судів України щодо перевірки пропорційності обмежень прав людини під час війни. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на вироблення критеріїв поступового згортання надзвичайних обмежень після завершення або зменшення інтенсивності воєнної загрози.

Список використаних джерел

1. Бааджи Н. А. До питання законності дерогації прав людини: умови правомірності згідно практиці ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 593–596. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/143>
2. Бочковой В. О. Поняття дерогації та її місце в системі обмежень прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 89. Ч. 4. С. 82–86. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.12>.
3. Марущак А. В. Правова основа дерогації як правомірного обмеження прав людини. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 червня 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 449–452. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d21a7159-0e7d-4e47-b1ce-448b2dbcdad3/content>.
4. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини: Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації / Європейський суд з прав людини. Оновлено 31 серпня 2025 року. Страсбург, 2025. 20 с. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_ukr.
5. Aksoy v. Turkey: Application no. 21987/93: Judgment, 18 December 1996. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>.
6. Brannigan and McBride v. the United Kingdom: Applications nos. 14553/89; 14554/89: Judgment, 25 May 1993. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57819>.
7. Lawless v. Ireland (No. 3): Application no. 332/57: Judgment, 1 July 1961. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>.
8. Mehmet Hasan Altan v. Turkey: Application no. 13237/17: Judgment, 20 March 2018. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-181862>.
9. Şahin Alpay v. Turkey: Application no. 16538/17: Judgment, 20 March 2018. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-181864>.

References

1. Baadzhy, N. A. (2023). Do pytannia zakonnosti derogatsii prav liudyny: Umovy pravomirnosti zghidno praktytsi YeSPL [On the legality of derogation from human rights: Conditions of lawfulness according to ECtHR case law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (10), 593–596. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/143> [in Ukrainian].
2. Bochkovoi, V. O. (2025). Poniattia derogatsii ta yii mistse v systemi obmezhen prav liudyny [The concept of derogation and its place in the system of human rights restrictions]. *Naukovyi visnyk*

Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia Pravo, 89(4), 82–86. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.12> [in Ukrainian].

3. Marushchak, A. V. (2022). Pravova osnova derogatsii yak pravomirnoho obmezhenia prav liudyny [The legal basis of derogation as a lawful restriction of human rights]. In S. V. Kivalov (Ed.), Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia (Vol. 1, PP. 449–452). Vydavnychiy dim “Helvetyka”. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d21a7159-0e7d-4e47-b1ce-448b2dbcdad3/content> [in Ukrainian].

4. European Court of Human Rights. (2025). Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights: Derogation in time of emergency. Updated August 31, 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_ukr [in Ukrainian].

5. European Court of Human Rights. (1996). Aksoy v. Turkey, Application no. 21987/93, Judgment of 18 December 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003> [in English].

6. European Court of Human Rights. (1993). Brannigan and McBride v. the United Kingdom, Applications nos. 14553/89 and 14554/89, Judgment of 25 May 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57819> [in English].

7. European Court of Human Rights. (1961). Lawless v. Ireland (No. 3), Application no. 332/57, Judgment of 1 July 1961. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518> [in English].

8. European Court of Human Rights. (2018). Mehmet Hasan Altan v. Turkey, Application no. 13237/17, Judgment of 20 March 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-181862> [in English].

9. European Court of Human Rights. (2018). Şahin Alpay v. Turkey, Application no. 16538/17, Judgment of 20 March 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-181864> [in English].

THE RIGHT TO DEROGATE FROM HUMAN RIGHTS OBLIGATIONS DURING WAR

Andrukhiv Oleh*

**Professor at the Department of Law named after Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Father Ivan Lutskyi, Doctor of Law, Professor, Higher Education Institution “King Danylo University” (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*

The article examines the right of a state to derogate from its human rights obligations during war as an exceptional mechanism of international and constitutional law applied in situations of public emergency. It is argued that derogation does not mean the abolition of human rights or the release of the state from the obligation to act within the limits of law. Rather, it constitutes a special legal regime of temporary, proportionate, and controlled restriction of certain guarantees. The study focuses on Article 15 of the European Convention on Human Rights, Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights, Article 64 of the Constitution of Ukraine, and the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”, which together form the normative basis for permissible derogation in crisis conditions. The article identifies the key criteria for the lawfulness of derogation, including the existence of war or another public emergency threatening the life of the nation, strict necessity, proportionality, temporariness, non-discrimination, consistency with other international obligations, and proper international notification. The article distinguishes derogation from ordinary restrictions on human rights and from constitutional limitations introduced under martial law. Particular attention is paid to the case law of the European Court of Human Rights, especially Lawless v. Ireland, Brannigan and McBride v. the United Kingdom, Aksoy v. Turkey, A. and Others v. the United Kingdom, Mehmet Hasan Altan v. Turkey, and Şahin Alpay v. Turkey, as these judgments shaped the standards for assessing emergency measures. The article emphasizes that even in wartime the state does not enjoy unlimited discretion, since derogation remains subject to both international and domestic legal control. Special attention is also given to the non-derogable core of human rights, which cannot be restricted under any circumstances, and to the interaction between international human rights law and international humanitarian law. It is demonstrated that the issue of derogation is especially relevant for Ukraine in the context of the full-scale war, martial law, and the need for continuous reassessment of the scope of restrictions in accordance with the actual security situation. The article concludes that lawful derogation is possible only if the rule of law, effective judicial protection, parliamentary and international control, and compliance with international humanitarian law are preserved.

Key words: derogation, human rights, martial law, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, international humanitarian law, rule of law.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.06.2026

Дата публікації: 29.06.2026